

## Ծ Ա Ղ Ի Կ

Մ Ա Ն Կ Ա Ն Ց

Շ Ա Բ Ա Թ Ա Կ Ա Ն    Հ Ա Ն Դ Է Ս

## Դաստիարակութեան եւ Կրթութեան

ԾԱՂԻԿ ՄԱՆԿԱՆՑԻ կր հրատարակուի ամէն ուրբաթ օր, ի բաց առեալ Յունիս եւ Յուլիս ամիսները: Բաժանորդագրիցն է ԿԱՆԻՍԻԿ, Պօլսոյ եւ գաւառաց համար, տարեկան 50 դանեկան: Վեցամսեայ 25 դանեկան, եռամսեայ 15 դանեկան: Այլ երկրաց համար 42 ժանգ: Իւրաքանչիւր քիւր կ'արժէ 50 փարս: Գաւառներէն դրամաբուրք ալ կ'ընդունուի: Բաժանորդագրութեան համար դիմել առ Տնօրէն—Խմբագիր Միհրան Ասֆանզ, Էսկի Ջապթիէ հասէսի քիւ 61, Նշան Կ. Պերպէեանի տնայարանը:

## ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԸՆԹԱՑՔ

Ն Ո Ր Ը Ն Թ Ա Ց Ք

Ս Ր Ի Ո Ջ Ա Ն Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն<sup>(1)</sup>

Դ Ա Ս Է:

Բարեկրօնեան աշտարակ

Ուսուցիչ. Ըսէ՛, ինչ որ գիտես Բարեկրօնի աշտարակին վրայ:

Առաւելքս. ....

Ուս. Բիշ մ'առաջ ինձ ըսիր թէ՛ Նոյայ որդիքն Բարեկրօնի աշտարակը շինեցի՞մ կ'ուզէին իրենց անունը փառաւորել և իրենց ապաւինելու տեղ մը պատրաստել թէ՛ Աստուած երկրորդ ջրհեղեղ մ'ընէ. այս գործին մէջ յանցանք մը կը տեսնե՞ս:

Առ. Այո՛.

Ա. — Հալարտութիւն. Անմահացնենք մեր անունը, կ'ըսէին:

Բ. — Կըտարակուսէին Աստուծոյ խօսքին վրայ որ ըսած էր. Այլ ևս ջրհեղեղ չպիտի ընեմ:

Ուս. Այս պատմութիւնը քեզ կը ցուցնէ,

(1) Տէս թիւ 2. 4. 5, 7.

տղաս, թէ՛ մարդոց խորհուրդները որչափ ունայն են և որչափ անմիտ են մարդիկ երբ կ'ուզեն Աստուծոյ դէմ մրցիլ, Նորա դէմ որ մէկ շնչով պետութիւնները կ'աւելէ:

Այս պատմութենէն ուրիշ օգուտ մ'ալ կրնանք քաղել, այսինքն թէ՛ պէտք է որ ազնիւ և օգտակար նպատակաւ միայն բանի մը ձեռնարկենք, վասն զի ինչպէս որ չէնք մը երբ հիմէն խախտի կը կործանի, նոյնպէս ալ ձեռնարկ մը՝ որուն նպատակը ունայն և դատապարտելի է, չկրնար երկար տեւողութիւն և յաջող արդիւնք ունենալ:

ԴԱՍ Ը.

Կոչումն Արքահամու. — Զոհ Արքահամու.

Ուսուցիչ. Ըսէ՛ ինձ, տղա՛ս, ինչ որ գիտես Արքահամու կոչման և անոր ըրած զոհին վրայ:

Առաւելքս. ....

Ուս. Արքահամու վրայ խօսելով՝ ցահապէս բառն արտասանեցիր, ի՞նչ կը հասկընաս այդ բառով:

Առ. Նահապետ բառը Հին Կտակարանին մէջ կը նշանակէ ընտանեաց պետ կամ գլուխ, արդար և երկիւղած մարդ, անմեղ և աշխատասէր կեանք վարող, նշանաւոր:

իւր բարուց պարզութեամբը և օտարաց նը-  
կատմամբ հիւրասիրութեամբը:

Ուս. Կը պատահի երբեմն ալ որ, սպի-  
տակ մագեր, պատկառելի դէմք, պարզ եւ  
քաղցր ձեւեր ունեցող ծերունւոյ մը վրայ  
խօսուած ժամանակ կ'ըսեն. Նահապետ մ'է  
այն: Նոյնպէս, երբ ընտանիքի մը մէջ մի-  
աբանութիւնը կը տիրէ, երբ իւր բոլոր ան-  
դամները կը յարգեն իւրեանց դուլսը, երբ  
հայրական իշխանութիւնը, մէկ խօսքով,  
կը վայելէ լիովին իւր իրաւունքները, կ'ը-  
սեն դարձեալ. Նահապետական ընտանիք  
մ'է այն: Գրեթէ յիսուն տարիներ յառաջ  
կը պատահէինք այս տիտղոսին արժանացող  
չատ մարդոց, շատ մ'ընտանեաց որք կը հը-  
պարտանային այս փառաւոր անունով: Այն  
ժամանակ պատուոյ, ուղղութեան և առա-  
քինութեան աւանդութիւնք կը տեւէին  
որդւոց յորդի և որդիք կրնային իրաւամբ  
կրկնել սա ծանօթ խօսքը. Պատիւը կը պա-  
տուորէ: Այն ատեն հայրական իշխանու-  
թիւնը ճշմարիտ թագաւորութիւն մ'էր,  
և հպատակները երջանիկ ու հպարտ էին  
հնազանդելնուն համար: Այժմ, դժբաղդա-  
բար, այնպէս չէ. լաւ ու գեղեցիկ աւան-  
դութիւնք ջնջուելու վրայ են: Հայրը շատ  
անգամ տկար իշխանութիւն մ'ունի իւրայ-  
նոց վրայ: Այլ սակայն ընտանիքը ինչպէս  
նաև մարդկային ընկերութիւնը չկրնար ա-  
ռանց կարգ և օրէնք ունենալու աստիճա-  
նաւոր ինչպէս նաև վերջնոյն մէջ պէտք  
է ճանչնալ դուլս մը, և այս գլուխը ունի  
իրաւունք պահանջելու մեզմէ պատիւ, յար-  
գանք և հպատակութիւն: Արբազամու ըն-  
թացքը ի՞նչ խորհրդածել կուտայ քեզ:

Աս. Կը հիանամ Արբազամու հնազանդու-  
թեանը վրայ. նա գործովանօք կը սիրէր իւր  
որդին. բայց երբ Աստուած կը հրամայէ,  
կը կատարէ անոր հրամանները. կը զար-  
մանամ նաև սրբազան Նահապետին հաւատ-  
քին վրայ զոր յայտնեց այս պարագային մէջ:  
Աստուած իրեն ըսած էր թէ բազմաթիւ սե-  
րընդեան մը հայր պիտի ըլլար. և իւր միակ  
որդին զոհած ժամանակ բնաւ չտարակու-  
սեցաւ Անոր խօսքին վրայ:

Ուս. Իստահակին ընթացքին վրայ ի՞նչ կը  
մտածես:

Աս. Իսահակ հնազանդութեան վեհ օրի-  
նակ մը կուտայ մեզ. բնաւ ընդդիմութիւն  
չընէր երբ իր հայրը կը յայտնէ իրեն թէ

ինքն է որ պիտի զոհուի:

Ուս. Գալով քեզ, զաւակս, քու ծնողքդ  
քեզմէ մեծ զոհ մը չպահանջեր, մի-  
այն կը խնդրէ հնազանդութիւն իւր հրա-  
մաններուն, կ'ուզէ որ ուղղուիս քու ծու-  
լութենէդ, յամառութենէդ, հպարտութե-  
նէդ. կրնաս մերժել իրեն ինչ որ այնքան  
մեծ իրաւունք ունի պահանջել քեզմէ:

Աստուած Արբազամէն կը խնդրէ հօր մը  
համար ամենէն դժուարին զոհը. նա կը հը-  
պատակի և կը հնազանդի իւր Աստուծոյն  
հրամանին. ի՞նչ կը հետեւցնես աստի:

Աս. Կը հետեւցնեմ թէ քաջութեամբ և  
հպատակութեամբ պէտք է որ հանդուրժենք  
նեղութեանց, ցաւոց և տառապանաց որք  
կուգան Նախախնամութեան կողմանէ առ  
մեզ: Որչափ մեծ, որչափ ցաւագին ըլլան  
զոհողութիւններն, պարտիմք գլուխ ծռել  
Աստուծոյ ձեռքին տակ որ մեզ կ'այցէ, և  
պարտիմք անտրտունջ հնազանդիլ Նմա:

Կ. Մ. ԱՍԳԱՆԱԶ

Հետեւողութեամբ Օրիորդ Ժիւրանովի



## Ի Ր Ա Գ Ի Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Օ Դ (Տես քիւ 8)

Գալով անոր համին և հոտին, մեր զգա-  
յարանքները գաղափար մը չեն տար մեզ  
անոնց նկատմամբ. ուստի կրնամք իւրեւ ան-  
համ և անհոտ մարմին մը նկատել օդը:

Թերևս զարմանաք, սակայն, երբ ըսեմ  
ձեզ թէ օդն ունի ծանրութիւն: Այս բանն  
հաստատուելու շատ կերպեր կան: Մէկը մի-  
այն կը բաւէ յիշել. եթէ օդալից ասպակեայ  
խոշոր շիշ մը կշռեմք, և յետոյ օդահան  
մեքենայի միջոցաւ օդը պարպենք ու նորէն  
կշռենք, աւելի թեթեւ կը գտնենք. տար-  
բերութիւնը դուրս ելած օդին ծանրութիւն  
նըն է: Ամէնգ ալ բարեկամներս, կը ճանչ-  
նաք, այս խաղալիքը, զոր պարտաւորեցայ  
առժամանակեայ կերպիւ գրաւել, որովհետեւ  
եթէ ես զայն չգրաւէի, ինք ձեր ուշադ-  
րութիւնը պիտի գրաւէր բոլորովին և դա-  
սարանին խանդարման պատճառ պիտի լի-  
նէր: Թանթրուենիէ շինուած դարսակ<sup>(1)</sup> մ'է

(1) Գաւառական բառ. աղաւաղեալն է դասարկ  
բառին: Դարսակ կ'ըսեն այն սնամէջ երկայն փայտի-  
կին որուն վրայ ոստոյնանիք թեղանի թելը կը փա-  
թաթեն ճախարակով:

ան: Դուք գիտե՞ք թե՛ ի՞նչպէս կը շինեն զայն: Թանթրուեանոյ մատղաշ ցօղունի մը մէկ կտորը կ'առնուն, ասկէ՛ զատ կ'առնուն նաև գրեթէ մի և նոյն հաստութիւնն ունեցող և քիչ մ'աւելի երկար գաւազան մը: Այս գաւազանին վրայ շուրջանակի կ'որոշեն թաթրուեանոյ կտորին երկարութիւնը, յետոյ՝ գաւազանին կարծ մասը կտրի համար պահելով, միւս մասը կանոնաւորապէս կը բարակցեն, մինչև որ թանթրուեանոյ միջուկին հաստութիւնն ունենայ: Այս կերպ տաշուած գաւազանին միջոցաւ թանթրուեանոյ միջուկն կը հանեն, որով կ'ունենամք դարտակ մը որ քիչ մը կոնածէ է, այսինքն դարտակ մը որ մէկ ծայրէն միւսը երթալով կը նեղնայ. դարտակին մէջ կը դնեն քիչ մը խոնավ խծուծ, և զայն կը ճնշեն մինչև որ միւս նեղ ծայրը հասնի: Վերջապէս երկրորդ անգամ նորէն քիչ մը խծուծ կը դնեն դարտակին մէջ, յետոյ գաւազանով ուժով մը կը հրեն զայն այնպէս մ'որ արագութեամբ դարտակին մէջ մխուի:

Գիտե՞ք թե՛ ի՞նչ կը պատահի ան ատեն: Երբ որ երկրորդ խծուծը դարտակին կէս կամ երկու երրորդ ճամբան եկած է... պո՛ւմ, հարուածը կ'երթայ, այսինքն առաջին խծուծը դուրս կը նետուի ուժգին և փոքրիկ պայթում մը կը լսուի:

Այս խաղալիքը մինչև հիմա միմիայն գրօնեցուց գծեզ. այսօր պիտի գործածեմք զայն մեր դասն աւելի օգտակար ընելու համար:

Առաջին խծուծը տեղաւորելէն և աղէկ մը ներս մխելէն ետք, դարտակը կը լինի մէկ ծայրը գոց խողովակ մը որ լի է օդով, երբ երկրորդ խծուծը տեղաւորեմք. սոյն օդը բանտարկեալ կը մնայ խողովակին մէջ: Արդ գաւազանով կը հրենք երկրորդ խծուծը. որ կ'առաջանայ դարտակին մէջ. բայց զայն յառաջ տարած ատեննիս, հետզհետէ աւելի ոյժ տալու պէտքը կ'զգանք. իսկ եթէ երբեք թող տանք այն գաւազանը, փոխանակ շարունակ ներս մխելու, այնպէս մը ետ կուգայ որ կարծես թէ զսպանակ մը ներսէն ետ կը հրէ զայն: Ինչո՞ւ համար է այս:

Քանի որ երկրորդ խծուծը ներս կը մխենք. խողովակին մէջ գտնուած օդը կը սեղմուի և կ'ստիպուի աւելի քիչ տեղ բռնել: Եթէ դադարինք գաւազանը մխելէ՝ օ-

դը փախչելու տեղ չունենալով կուզէ բռնել այն տեղը զոր կորսնցնել տուինք իրեն, որով կը թուլանայ և խծուծը գաւազանին հետ ետ կը հրէ:

Այս փոքրիկ փորձը կ'ապացուցանէ թէ ծաւալ մը օդը կրնայ քիչ մը շատ տեղ բռնել, թէ կարելի է սեղմել զայն, և թէ առաճդական է և կ'ուզէ միշտ բռնել այն տեղը զոր թողած էր:

Շարունակեմք մեր փորձերը:

Ահաւասիկ փամփուշտ մը լի օդով, բայց ինչպէս որ կը տեսնէք բոլորովին ուռած է:

Եթէ արևին մէջ կամ թէ կրակին քով դնեմ զայն, պիտի տեսնէք որ բոլորովին պիտի ուռենայ, ամէնէն փոքրիկ խորշմները պիտի անհետանան:

Եթէ ընդ հակառակը ցուրտ տեղ մը դրնեմ զայն, պիտի տեսնէք որ ուռեցքը պիտի իջնէ և աւելի ևս պիտի խորշոմի:

Ի՞նչ պիտի հետեցնեմք ասկէ.

Թաղանթը, փամփուշտն ինք չէ որ ցուրտէն և տաքէն այսպէս կ'ազդուի, փամփուշտին մէջի գտնուած օդն է որ կ'ազդուի:

Ցուրտը կը սեղմէ կը խսացնէ օդը. տաքութիւնը կը տարածէ, կ'ուռեցնէ. կ'անգայացնէ զայն:

Տեսէ՛ք, ահա շիշ մը որ չ'արարունակեր ոչ ինչ... բայց միայն օդ: Կը խցեմ զայն սա սունկէ խիցովը և փամփուշտին պէս կը տաքցնեմ զայն:

Յակո՛ւբ, շիշին մէջ գտնուած օդն ի՞նչ պիտի ըլլայ:

— Պիտի տաքնայ:

Եւ վերջը՝

— Աւելի տեղ պիտի բռնէ.

Բայց շիշը՝ փամփուշտին պէս չ'արարաւ տարածուիլ և կամ ուռիլ. ուրեմն օդն ի՞նչպէս աւելի տեղ պիտի բռնէ...

Հիմա պիտի ըսեմ ձեզ թէ ի՞նչպէս կ'ըլլայ այս: Տաքցած օդն ամէն կողմէն պիտի ճնշէ շիշը իբր թէ զայն ուռեցնելու համար: Միևնայն օդը պիտի ճնշէ նաև խիցին վերայ որ եթէ առաստանաւ մը կ'ապուած ըլլար շիշի պարանոցին, չ'պիտի շարժէր տեղէն և շիշը պիտի խորտակէր: Բայց որովհետև կ'ապուած է պարանոցին... պո՛ւմ... տաք օդն իբրեւ մի զսպանակ կը մղէ զայն, օդին մէջ կը թռչնէ,

անոր հետ մէկտեղ դուրս կ'եղնէ մաս մը այն օդէն զոր բանտարկած էինք շինին մէջ:

Այս օդը դուրս ելած ատենը յառաջ կը բերէ թեթեւ մի քամի որ կը բաւէ մարել ճրագ մը: Ասկէ զատ կը տեղափոխէ, իրար կ'անցնէ այն օդը որոյ մէջէն ճամբայ բանալով վեր կը ցատկէ:

Մի' մոռնաք ուրեմն այս կարևոր կէտը. տաքցած օդը կը տարածուի, կ'անցայտանայ, առջի տեղէն աւելի տեղ կը բռնէ. պաղած ցրտացած օդը կը սեղմուի, կը խըսանայ, աւելի քիչ տեղ կը բռնէ:

Ասկէ կրնաք հետևյալն անշուշտ թէ՛ տաքցած օդը՝ որ աւելի շատ տեղ կը բռնէ, աւելի թեթեւ կը լինի քան թէ պաղն որ աւելի քիչ տեղ կը բռնէ:

Եթէ ջրին մէջ սուսկի կտոր մը մխէք և թող տաք, երեսը կ'եղնէ որովհետեւ ջուրէն աւելի թեթեւ է:

Ենթադրեմք թէ պաղ օդին մէջ քիչ մը տաք օդ թող տուած եմք, տաք օդը աւելի թեթեւ ըլլալով քան թէ պողը, վեր կ'եղնէ: Բայց ի՞նչ ընելու է որ տեսնեմք անոր վեր ելնելը:

Ահա ծխան մը, որ լի է օդով: Կրակ կը վառեմ ասոր մէջ, ասկէ քիչ մը մուսի կ'արտադրի և կրակը կը տաքցընէ ծխանին օդը: Այս օդն աւելի տեղ բռնելու պէտք ունի, ուստի կ'անգայտանայ կը թեթեւնայ և վեր կ'եղնէ: Եթէ մինակ ըլլար ան, չ'պիտի կրնայինք զայն տեսնել, բայց իրեն հետ կը քաշէ, կը տանի մուկը. այնպէս մ'որ կրնամք աչքով անոր հետեւիլ մինչև որ տանիքին վրայ ելնէ:

Քանի որ տաք օդը պաղ օդին մէջ կը բարձրանայ, ինչպէս սուսկը ջրին մէջ, եթէ ուրեմն կարող ըլլայինք տաք օդ լեցնել խիստ բարակ, խիստ թեթեւ պահարանի մը մէջ, այս պահարանն օդին մէջ պիտի բարձրանար:

Սեպենք թէ մեծ գունտ մը, մեծ օդապար մ'ունենանք որ մետաքսեայ թղթէ շինուած ըլլայ. եթէ խիստ տաք օդով լեցնեմք զայն և ազատ ձգենք, ի՞նչ պիտի ըլլայ:

— Պիտի թռչի:

Որովհետեւ թռչելու թևեր չունի, պիտի բարձրանայ, ըսէք, օդին մէջ ինչպէս որ կը բարձրանան տաք օդն ու ծխանին մուկը:

Բայց միշտ պիտի բարձրանայ:

Կը վարանիք: Մտածեցէ՛ք:

Մեր փամփուշտը պիտի պաղի. իսկոյն մէջի օդը պիտի դադրի թեթեւ ըլլալէ այն օդէն որոյ մէջ որ ինք կը պարէ: Նոյն իսկ տակաւին բոլորովին չպաղած փամփուշտը վար պիտի լցնայ. որովհետեւ մետաքսեայ թուղթն աւելի ծանր է քան թէ օդը:

Այս ըսածին մէկ մեծ փորձը կ'ընեն:

Մետաքսեայ թղթէ ահագին փամփուշտ մը կը շինեն. և անոր վարի կողմը՝ մէկ բացուածք մը, որոյ տակը փոքրիկ վառարան մը կը յարմարցնեն: Կրակարանին մէջ կրակ կը վառեն, փամփուշտին մէջի օդը կը տաքնայ, մէկ մասը կ'եղնէ դուրս, մնացածը կը թեթեւնայ, այնչափ կը թեթեւնայ որ փամփուշտը կրնայ օդէն բաւական վեր բարձրանալ:

Եթէ օդապարիկը բաւական մեծ է, կըրնամք անոր տակէն կախել կողովի պէս մի բան որոյ մէջ մարդ մը կարող ըլլայ նստիլ:

Առաջին անգամ այս կերպով բարձրացան օդոյ մէջ: Այս տաք օդով օդապարիկները Մոնկոլֆիէ կ'ըսուին, որովհետեւ առաջին անգամ, Մոնկոլֆիէ անուն երկու եղբարք շինեցին զայն: Օր մը, երբ ասոնցմէ մին տեսաւ որ ակուրթի մը վրայ տաքցած չապիկ մ'ունեցած էր և օդին մէջ ելնել կը միտէր, խորհեցաւ որ կարելի էր տաք օդով օդապարիկներ շինել:

Ձաւարտեցաւ տակաւին ինչ որ պէտք է խօսիլ օդոյ վրայ: Բայց պէտք չէ որ մէկ անգամուն և չափէն աւելի բան ըսեմ ձեզ, և յոգնեցնեմ ձեր միտքը. եթէ այսպէս ընէի հազիւ թէ դասին վրայ չ'իյնի զապար մը կը մնար մոքերնիդ:

Այսօրուան ըսածներս ձեր մոքին մէջ աւելի աղէկ տպաւորելու համար, պիտի հարցնեմ ձեզ ինչ որ մինչև հիմա ըսի:

(Թարգ.)

Գ. Ա. ՄԱԼԱԹԵԱՆ

## ՄԻՋԻՆ ԸՆԹԱՑՔ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒ

ՎԱՐՔ ՅՈՀԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ(1)

Երբեմն սոյն Յոհան անցանէր՝ առ այդեօք ուրումն, և էր ժամանակ զայդի-

(1) Տես թիւ 8.

սըն յատելոյ՞: Աղաղակէր առ նա այր մի յայգւոյն և ասէր. Օրհնե՛ա, տէր եպիսկոպոս, զմեզ և զայգիսս: Ասէ Յոհան. փուշ և տատասկ բուսցի՞: Ասէ այրն, ի մարմինդ քո բուսցի փուշ և տատասկ, փոխանակ զի տարապարտուց անիծանես զմեզ<sup>4</sup>: Եւ եղեն նշանք՝ յԱստուծոյ, զի իբրեւ չոքաւ եպիսկոպոսն ի վանս իւր, հասին հարուածք ի վերայ նորա. սկսաւ ընդ ամենայն անդամն մարմնոյ նորա որպէս զփուշ հարկանել: Եւ մեծապէս շտապեալ անկեալ ի տանջանա չարաչարս ի մեծ տաղնապի կայր աւուրս բազումս: Ապա յղեաց<sup>5</sup> կոչեաց առ ինքն զայգորդն, աղաչեաց զնա առնել ի վերայ նորա աղօթս զի փրկեսցի նա ի ցաւոցն: Այգորդն<sup>6</sup> ասէր. իսկ ես ո՞վ եմ զի կարեմ զոք օրհնել կամ անիծանել, թող թէ զայր եպիսկոպոս: Իսկ նա բռնադատէր զնա մինչև յառնէր այգորդն կայր յաղօթս, և անդէն բժշկեցաւ եպիսկոպոսն, և սկսաւ յամենայն մարմնոյն փուշն ի բաց թափել:

Սոյն Յոհան եպիսկոպոս յորժամ երթայր առ թագաւորն իւր, խաղակատակ լինէր<sup>7</sup>: Իչորս անկեալ յոտս և ի ձեռս<sup>8</sup>, սողէր առաջի թագաւորին, և զուգտու զձայն ածէր<sup>9</sup> կառաչելով<sup>10</sup> և զօրէն ուղտու<sup>12</sup> փարեւով<sup>15</sup>: Եւ ընդ կառաչելն մի մի<sup>14</sup> բան խառնէր ասելով. Ուղտ եմ, ուղտ եմ, և զարքայի զմեզս բառնամ: Դիք ի վերայ իմ զմեզս արքայի, թող բառնամ: Իսկ թագաւորն զմուրհակս գիւղից և զագարակաց գըրեալ<sup>13</sup> և կնքեալ գնէր ի վերայ ողին<sup>16</sup> Յոհանու փոխանակ ընդ<sup>17</sup> մեղաց իւրոց: Եւ ի թագաւորացն իւրեանց ստացաւ նա իւր գիւղս և ագարակս և գանձըս յուղտն լինելոյ և զմեզն բառնալոյ<sup>17</sup>: Այսպիսի էր Յոհան կապեալ ի ուրժողութեան<sup>19</sup> և յագահութեան զամենայն աւուրս կենաց իւրոց:

ԲՈՒՋ. 2. ԴԼ. 9. 40.

#### 4. ԲԱՅԱՏԲՈՒԹԻՒՆՔ

1. Անցանէր առ ալգեօֆ ուրումն. մէկուն այգիներուն քովէն կ'անցնէր: Անցանէր

բայը քանի մը կիրառութիւն ունի 1. Պառական խնդրով կը նշանակէ, զանց ընել, չպահել. ինչպէս. Անցանել զբանիւ, զերդմամբ, զպատուիրանաւ, զուխիւ, ևն. որոնք կը նշանակեն խօսք, երդումը, պատուէրը, ուխտը ևն. չպահել: 2. Ըստ նախդրիւ անը. հայց. խնդրով, կը նշանակէ բանի մը սահմանէն դուրս ելնել, չպահել, զանց ընել. ինչպէս, Անցանել ըստ օրէնս, ըստ հրաման, ըստ չափ, ըստ սահման, ըստ պատուիրան ևն. որոնք կը նշանակեն օրէնք, հրամանը, չափը, սահմանը, պատուէրը ևն. չպահել կամ զանց ընել: 3. Կը գործածուի նաեւ աւելադրութեամբ. ինչպէս, Ձգեռս և զոտս կծկէր և անցանէր ի տան նստէր: Այլ տունն հայրենի այրի, և մեք անցեալ գայռեմք:

2. Յասել. աւելորդ ճիւղերը կտրել: Այս բային հոմանիշներն են՝ Յասանել, յօսել:

3. Փուշ եւ աստակ բուսցի. փուշ ու տատասկ բուսնին: Այս նախադասութեան տէր բային թէ և բազադրեալ է, բայց բայը, բուսցի, եզակի դրուած է, որովհետեւ եթէ բազադրեալ տէր բայները իրարու նման կամ մօտաւոր բաներ ըլլան, բայը կրնայ եզակի դրուիլ. ըստ այսմ ըսուած է, Փայտ, խոտ և եղեգն վաղվազակի ապականի ի հրոյ: Նոյ և տուն իւր ապրեցաւ ի ջրհեղեղէ:

4. Փոխանակ զի արապարտուց անիծանես զմեզ. որովհետեւ զուր տեղ կ'անիծես մեզի:

— Տարապարտուց մակբային հոմանիշներն են, Զուր, ի զուր, վայրապար, առաւիւր, ընդ վայր, արապարտ: — Անիծանել, կ'ըսուի նաեւ Անիծեմ. ասոր պէս չատ բայեր լծորդութեան երկու ձևեր ունին և ըստ այնմ կը խոնարհուին. ինչպէս, Տարածեմ, տարածանեմ. ներկեմ, ներկանեմ, ստեղծեմ, ստեղծանեմ, օծեմ. օծանեմ. գերծանեմ, գերծում. զբաղիմ, զբաղնում. կարկառեմ, կարկառում. զարքիմ, զարքնում ևն:

5. Նսան. հրաչք: Հոմանիշներն են՝ ըստանցելիք, զօրութիւնք, զարմանալիք, սքանչելագործութիւնք, զարմանագործութիւնք, արուեստք:

6. Յղեաց կոչեաց առ ինքն զայգորդն. Մարդ զրկեց իրեն կանչեց այգեգործը: — Առաքել և յղել բայերուն սեռի խնդիրը երբ անծանօթ անձ մ'է կը զեղչուի, եւ զօրութեամբ կը հասկցուի զովն, զայր ոմն:

Այսպէս կ'ըսուի նաև, Առաքեաց կալաւ նա զբազումս ի նոցանէ:— Առաքեմ, յընեմ, երբամ բայերը պատմական խնդրով կը նշանակեն՝ մէկը կանչելու, բերելու համար մարդ դրկել կամ երբալ. ինչպէս, Յղեցէք, զՇուշանայ: Առաքեցին զՏեառնէ: Երթալ զըրոյ:

7. Այգորդ. այգեպան: Որդ մասնիկը երկու նշանակութեամբ կը կցուի գոյականաց կամ ածականաց: Նախ կը նշանակէ բան մը ունեցող կամ այնպէս եղող. ինչպէս սայլորդ, այգորդ, անդէորդ, բերդնոս, բաժանորդ, հաւասարորդ, ուղղորդ, ցախորդ, մնացորդ, առաջնորդ ևն: Բ. կը նշանակէ բան մը ընող կամ գործող. ինչպէս, կրօնորդ, որսորդ, ցախասորդ, հակառակորդ, անցորդ, պահանգորդ:

8. Խաղակասակ լինել. ծաղրածութիւններ ընել:

9. Ի հորս անկեալ յոսս եւ ի ձեռս. չորքոտանիի պէս չորս ոտք ձեւանալով:

10. Զուլտու զձայն անկողնու. ուղտի ձայն կը հանէր: Փոխանակ ըսելու՝ զձայն ուղտու անկողնու. երբ յատկացուցիչը յատկացեալէն առաջ դրուի՝ յատկացելոյն նախդիրը կը դրուի յատկացուցիչին վրայ կամ կը կըրկնուի երկուքի վրայ ալ. ըստ այսմ կ'ըսուի, Առ զմորին սուսեր: Զմեծիս ասուածոյ Արեւմեայ զմեծեանն:

11. Կառաչել. գոչել, պօռալ: Կ'ըսուի նաև կառանչել: Այս բային գոյականներն են, կառաչ, կառաչիւն, կառաչումն, կառանչ, կառանչիւն, կառանչումն:

12. Զօրէն ուղտու. ուղտի նման

13. Փառել. գրկել. փաթթուիլ:

14. Մի մի բան, մէյմէկ խօսք: Մի մի է անորոշ ածական և կը հոլովի այսպէս, միոյ միոյ, միում միում, միով միով, ի միոջէ միոջէ կամ ի միոյ միոյ, զմի մի: Երբեմն կը գործածուի իւրաքանչիւր ածականին հետ. մի մի իւրաքանչիւր. միոյ միոյ կամ միում միում իւրաքանչիւր, զմի մի իւրաքանչիւր: Ոչ միայն այս մի ածականը, այլ որ և է եղակի գոյական կրկնուելով կը նշանակէ ամէն մէկ կամ այլ և այլ. ինչպէս, Բաշխել առն առն (ամէն մէկ մարդու): Գնդի զնդի. դրօշու դրօշու. ազգ ազգ սերմանց:

15. Զմուռհակս գիւղից եւ զգաւալաց գրեալ. գիւղերու և ագարակներու մուրհակները (սէնէտ) գրելով: Փոխանակ ըսելու,

զմուռհակս գիւղից եւ զմուռհակս ագարակաց գրեալ: Երբ յատկացեալ մը քանի մը յատկացուցիչներու վերաբերի, փոխանակ ամէնուն քով ալ կրկնուելու, անոնցմէ առաջնոյն քով միայն կը դրուի, եւ միւսներուն վրայ միայն իւր նախդիրը (եթէ ունի) կը դրուի. ըստ այսմ ըսուած է. Լուաւ զձայն երգոյն և զպարուց: Յիշեսցես զօր մահուն և զգատաստանին:

16. Ողն. կռնակ: Հոմանիչ են Թեկն, քիկունք, քիկնամէջ, քաւակ, նուս, կուռն: Այս բառով շինուած են հետեւեալ ոճերն, յողն կալ, յողն անկանել, յողն երբալ, ողն առնուլ, որոնք կը նշանակեն, 1, Կռնակին վրայ պառկիլ և 2, խտտապարանոց ըլլալ:

17. Փոխանակ ընդ մեղաց իւրոց. իւր մեղքերուն տեղ: Զոյգ նախադրութեանց միևնոյն նախադասութեան մէջ աւելադրութեամբ կրկնումը, օտար չէ հայերէն լեզուի. ընդհակառակը մին է մեր ոսկեղէն լեզուի յատկութիւններէն. այսպէս ըսուած է նաև, Զկնի յես բազում ժամանակաց: Վասն աշակերտս գտանելոյ աղապաւ: Մօս անցանէին առ Կրիտեալ: Այս կրկնումը կ'ըլլայ թէ՛ գոյականի թէ՛ ածականի թէ՛ բայի թէ՛ դերանունի թէ՛ շարժապի թէ՛ մակբայի և թէ՛ ձայնարկութեան համար:

18. Յուլտն լինելոյ եւ զմեղսն բառնալոյ. ուղտ ըլլալուն և մեղքերը վերցնելուն համար: Այս խօսքին մէջ գիտելու երեք բան կայ. Ա. խնդիրներուն իրենց խնդրառուէն յառաջ դրուիլ. Բ. ի նախդիրն զեղջումը. Գ. և յօդին տեղափոխութիւնը: Բացատրենք: Այս խօսքին պարզ ձևն է, ի լինելոյն ուղտ եւ ի բառնալոյն զմեղս: Զեւաւոր շարադրութեան մէջ կրնանք խնդիրները իրենց խնդրառուէն յառաջ դնել. այն ատեն խնդրառուին նախդիրը (եթէ ունի) կը դրուի խնդրոյն վրայ. ինչպէս, Մովսէս որ զնովաւ շուրջ էր: Մեղք յորովայն ծառայ լինելոյ մոտին: Զվազուց աւերեալն կանգնեաց: Ըստ այսմ ըսուած է վերագրեալ խօսքին մէջ. Յուլտն լինելոյ...:

Այս պարագային մէջ երբ խնդիրն ալ նախդիր ունենայ, միևնոյն նախդիրը կամ տարբեր, այս նախդիրներէն մին կը զեղջուի. ինչպէս, Զգաղարեմ ի (զ) նոյն ասելոյ: Յառաջ քան (զ) ի խաչ ելանել: Ի (ի) քուն լինել մարդկանն: Ուստի վերագրեալ

խօսքին մէջ բառնալոյ ին ի նախդիրը զեղ-  
չուած է: Աներևոյթին խնդիրը երբ իրմէ  
առաջ դրուած է և աներևոյթն ալ յօդ-  
ուէի, այս յօդը սովորաբար նախադաս  
խնդրոյն վրայ կը դրուի. ինչպէս, Չարա-  
գործն ի չարն գործելոյ առնու զանուն չա-  
րութեան: Վասն զԱստուածն խնդրելոյ:  
Ըստ այսմ վերագրեալ խօսքին մէջ լինելոյն  
և բառնալոյ ին յօդերը դրուած են իրենց  
նախադաս խնդիրներուն վրայ:

19. Ռժոյժութիւն. ազահուծութիւն:

2. ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ Ի ԳՐԱԲԱՐ

1. Եղբայրներուն հետ ձեր այգիներուն  
քովէն անցայ:

— Անցի առ այգեօք ձերով հանդերձ եղ-  
բարք իմով:

2. Տակաւին այգիները յօտելու ժամա-  
նակը հասած չէ:

— Ձեւ է հասեալ ժամանակ զայգիսն յա-  
սելոյ:

3. Այգիին մէջէն հինգ մարդիկ մեզի կը  
սփռալին:

— Արհ հինգ աղաղակէին առ մեզ յայգ-  
ւոյն:

4. Ձեր այգիներուն մէջ փուշ ու տա-  
տասկ թող բուսնին:

Փուշ եւ տատակ բուսցի յայգիս ձեր:

5. Զուր տեղ որդիներդ անիծեցիր:

— Տարապարտուց անիծեք զորդիս քո:

6. Սաստիկ տանջանքներու մէջ ինկած,  
չստ օրեր կը տագնապէր:

Անկեալ ի տանջանք չարաչարս ի մեծ տա-  
գալի կայր առուս բազումս:

7. Մարդ զրկեցինք ու բոլոր այգեպան-  
ները մեզի կանչեցինք:

— Յղեցաք կոչեցաք առ մեզ զամենայն այ-  
գորդսն:

8. Ազօթք ըրէք իմ վրաս որպէս զի ցա-  
ւերէս աղատիմ:

— Ազօթս արարէք ի վերայ իմ զի փրկե-  
ցայց ի ցառոց իմոց:

9. Երկու ժամ ծաղրածութիւններ ըրաւ  
և չորս ոտք ըլլալով սողաց բոլոր բազմու-  
թեան առջև:

— Ժամս երկուս խաղակասակ եղեւ եւ ի  
չորս անկեալ յոսս եւ ի ձեռս սողեցաւ առա-  
ջի ամենայն բազմութեան:

10. Ուղտի ձայն կը հանէր և ուղտի պէս  
կը փարէր:

— Զուլտու զձայն ածէր եւ զօրէն ուլտու  
փարէր:

11. Իւր բեռները իւր կռնակին վրայ դը-  
րին:

— Եղին զբեռինս իւր ի վերայ ողին իւ-  
րոյ:

Մ. ԱՍԳԱՆԱԶ

## ԸՆԹԱՅԲ ԵԱՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

ԿԱՂԱՆԴԻ ԳԻՇԵՐԸ

ՅԱՏԱԿԱԳԻԾ

1797 տարւոյ Կաղանդի գիշերը, վաթ-  
սնամեայ ծերունի մը, պատուհանին առ-  
ջեւ նստած էր առանձին, տխուր: Ան-  
հանգիստ է իւր հայեցուածքը. մերթ յեր-  
կին կը հայի, մերթ յերկիր. մերթ կը թուի  
խորասուզեալ իւր խոհից մէջ:

Տխուր է, վասն զի ամէն տան մէջ ուրա-  
խութիւն կը տեսնէ, իսկ զինքը կը պատէ ա-  
մայուծիւն. չէ ամուսնացած, ընտանիք չէ  
կազմած: Բաց աստի, անկարգութեամբ  
լի յիմար երիտասարդութիւն մ'է ունեցած:  
Անցեալը ամօթ, խղճի խայթեր միայն թո-  
ղուցած է իրեն: Մարմնոյն առողջութիւնն  
ալ խանգարուած է:

Կը յիշէ իւր տղայութեան տարիներու կա-  
ղանդի գիշերները, իւր անմեղութիւնն ու  
զուարթութիւնը, հօրը խրատները, երբ նա  
իւր առջեւ կը դնէր կենաց երկու ուղի-  
ներն, առաքինութեան ու մոլութեան, նը-  
կարագրելով երկոցուն վախճանը, եւ յոր-  
դորելով հետեւիլ առաքինութեան ճամ-  
բուն. անխող եղած էր հայրական ծայնին,  
իւր կրից հետեւած. հիմայ կը տեսնէր թէ  
ուր էր: Ձեր համարձակեր նայիլ երկինք  
ուր էր իւր հայրն: Կը մտածէր իւր վաղե-  
մի ընկերաց վրայ ոյց շատք պարկեշտ ու  
օգտակար քաղաքացիներ եղած էին, ըն-  
տանեաց բարի հայրեր: Եկեղեցւոյն զանգա-  
կին ծայնն, որ նոր տարւոյն առաջին քայ-  
լը կը ծանուցանէր, սարսուռ ազդեց ի-  
րեն. ապագայն մութ ու անաւոր կ'երեւէր  
իրեն:

«Դարձի՛ր երիտասարդութիւն» կը գո-  
չէր. բայց շատ հեռու էր այն: Իւր հոգ-  
ւոյն վիճակը շատ ցաւալի էր. յիշատակնե-  
րը զինքը կը տանջէին, եւ շատ ուշ էր

դարմանելու համար իւր սխալներ :

« Դարձիր , երիտասարդութիւն » կը գոչէ դարձեալ արտասուագին , բարի առաջադրութեամբք հոգին լցուած : Եւ երիտասարդութիւնը կը վերադառնայ . վասն զի երազ մ'էր այս զոր երիտասարդ մը՝ որ մոլութեանց ճամբուն մէջ մտած էր՝ կը տեսներ կաղանդի գիշերն : Երկնային ազդարարութիւն մը համարեց այս տեսիլն , ամըցաւ ներկայէն , սոսկաց ապագայէն որ կ'ըսպասէր իրեն . մտաւ Բարեւոյ ճանապարհը : Յորդոր առ մոլորեալն :

#### ԸՆԴՀԱՆՈՒՄՆ

1797 տարւոյ առաջին օրուան գիշերն , վաթսնամեայ մարդ մը նստած էր պատուհանին առջև . իւր տխրադին հայեցուածները կը վերցնէր դէպ արծաթափայլ կամարըն երկնից , ուր կը լուղային և կը շողային աստեղք , որպէս նունուֆարի սպիտակ ծաղկունք հանդարտաւէտ ջրոյ տարածութեան մը վերայ . յետոյ կը խոնարհեցնէր զայնս յերկիր , ուր ո՛չ ոք իրեն չափ զուրկ էր ուրախութենէ և հանգիստէ , վասն զի իւր դերեզմանն հեռի չէր իրմէ . իջած էր արդէն վաթսունն այն աստիճաններէն որք զինքն հոն պիտի տանէին , և իւր երիտասարդ տիոց գեղեցիկ ժամանակէն միայն խղճի խայթեր և սխալանաց յիշատակներ կը տանէր անդ իւր հետ : Իւր առողջութիւնն խանգարուած էր , իւր հոգին՝ թափուր ու վհատ , իւր սիրտն ապաշաւանօք վիրաւոր և ծերութիւնն՝ լի վշտով : Իւր պատանութեան աւուրք կը նկարուէին իւր առջև և յուշ կ'ածէին իրեն այն հանդիսաւոր վայրկեանն որ իւր հայրն դրած էր զինքն ի մուտս այն երկու ճանապարհաց , որոց մին կը տանի խաղաղ և երջանկաւէտ երկիր մը , առատ հունձքով զարդարուն , մըշտապայծառ արեգակով լուսաւորեալ և քաղցր ներդաշնակութեամբ զուարթացեալ , մինչ միւսն կ'առաջնորդէ դէպ ի վայր մի անեղ , օձուտ և թունալից :

Աւա՛ղ , օձերն իւր սրտին կը մածնուին , թոյնք իւր շրթունքը կը պղծէին , և գիտէր թէ ուր էր այժմ :

Վերստին իւր հայեցուածքն տարաւ յերկինս , և գոչեց անբացատրելի անձկութեամբ . « Ո՛վ երիտասարդութիւն , դարձի՛ր , ո՛վ հայր իմ , գիր զիս վերստին ի մու-

տըս կենաց , որպէս զի այլապէս ընտրեմ : »

Այլ իւր երիտասարդութիւնն և իւր հայր ոչ ևս էին : Շրջադիպ հուրեր տեսաւ որք ճահճաց վերև կ'երեւէին և կ'անհետանային , և ըսաւ իւրովի . « Ահա պատկերն իմ յիմարութեան օրերուն : » Տեսաւ ասուպ մի որ երկնից տարածութիւնն կտրեց դողդոջալոյս և անտես եղաւ . « Ես ալ դուրս պէս եմ » , գոչեց և զղման սրածայր փուշերն աւելի խոր մխուեցան իւր սրտի մէջ :

Այն ատեն իւր միտքը բերաւ բոլոր իւր հասակակից մարդերն որք իւրեան հետ երիտասարդ եղած էին , որք՝ այժմ տարածուած երկրի վերայ՝ կ'ապրէին իբրեւ ընտանեաց բարի հայրեր , իբրեւ ճշմարտութեան՝ առաքինութեան բարեկամներ , և որք խնդամիտ անարտօս կ'անցունէին տարւոյն այս առաջին գիշերն : Զանգակին ձայնն որ կը տօնէ ժամանակին այս նոր քայլն՝ ի բարձանց եկեղեցւոյ աշտարակին , հնչեց իւր ականջին իբրև բարեպաշտ նուագ մի . այդ հնչիւնն յիշեցուց իրեն իւր ծնողքն , այն իղձերն զորս այս հանդիսաւոր աւուր մէջ կ'ընէին իւր համար , այն դասերն զորս կը կրկնէին , իղձեր զորս չէր իրականացուցած իւրեանց թշուառ որդին , դասեր յորոց չէր բնաւ օգտուած : Վշտէ և ամօթէ ընկճեալ , չկրցաւ այլ եւս նայիլ երկնից ուր կը բնակէր իւր հայրն . երկրի վերայ իջոյց վերստին իւր վհատ աչերն , դառն արտասուք հոսեցին իւր աչերէն և ինկան այն ձեան վերայ որ կը ծածկէր զգետին . հառաչեց , և չտեսնելով մը խիթարութեան աւարկայ մը , « Ո՛հ , դարձի՛ր , երիտասարդութիւն , գոչեց կրկին , դարձի՛ր : »

Եւ իւր երիտասարդութիւնն դարձաւ եկաւ . վասն զի այս ամենայն անուրջ մ'էր որ խռոված էր իրեն համար տարւոյն առաջին գիշերը . դեռ երիտասարդ էր . իւր սխալներն միայն իրական էին : Շնորհակալ եղաւ Աստուծոյ որ երիտասարդութիւնն չէր սահած անցած , եւ զի կրնար թողուլ մոլութեան ուղին մտնելու համար առաքինութեան ճամբուն մէջ , հասնելու համար յերկիրն խաղաղ , յերկիրն բազմահունձ :

Յե՛տս դարձէք նորա հետ , պատանի ընթերցողներս , եթէ նորա նման , դուք ևս մոլորած էք . այս ահաւոր երազն յետ այ-

սորիկ ձեր դատաւորը սխալ լինի: Եթէ, մի  
օր, վշտալից, ստիպուելք գոչել « Դարձի՛ր  
գեղեցիկդ երիտասարդութիւն », գեղեցիկ,  
երիտասարդութիւնն չսխալի վերադառնայ:

ՏԻԿԻՆ ԿԻՉՈ

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

## ԳԱՂԻԵՐԷՆ ԼԵՋՈՒ

### ԳԱՂԻԵՐԷՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՔ

#### ՀԱՆԴԵՐՁ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԵԱՄԲՔ

#### 1. UN SONGE

Le laboureur m'a dit en songe<sup>1</sup>: « Fais  
ton pain,  
Je ne te nourris plus<sup>2</sup>, gratte la terre et  
sème. »

Le tisserand m'a dit: « Fais tes habits  
toi-même<sup>3</sup>. »

Et le maçon m'a dit: « Prends la truelle  
en main<sup>4</sup>. »

Et seul, abandonné de tout le genre hu-  
main

Dont je trainais partout l'implacable ana-  
thème<sup>5</sup>,

Quand j'implorais du ciel une pitié su-  
prême,

Je trouvais des lions debout dans mon  
chemin.

J'ouvris les yeux<sup>6</sup>, doutant si l'aube était  
réelle<sup>7</sup>;

De hardis compagnons<sup>8</sup> sifflaient sur leur  
échelle,

Les métiers bourdonnaient, les champs  
étaient semés<sup>9</sup>;

Et je connus mon bonheur et qu'au siècle  
où nous sommes<sup>10</sup>

Nul ne peut se vanter de se passer des  
hommes<sup>11</sup>;

Et depuis ce jour-là je les ai tous aimés<sup>12</sup>.

SULLY PRUDHOMME

#### 2. ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՔ

1. Le laboureur m'a dit en songe, Հոգաւորման  
ինձ քաւ յերազի (երազիս մէջ). — m' է փոխանակ  
me թ. այսպէս je, te, se, le, la, que գերանուանց

վերջին ձայնաւոր գիրը կը կրճատուի ձայնաւորի  
կամ անձայնի հի առջեւ և իրեն տեղ կը գրուի մա-  
կակէտ (apostrophe) մը ('). Այսպէս կը լինի le, la  
յօդերուն ալ համար. Լ'յօդը կը կոչուի յայնժամ կըր-  
նախալ յօդ (article élidé). Si (եթէ) շաղկապը կը  
կրճատի միայն il, ils գերանուանց, իսկ que (թէ, զի)  
ամէն ձայնաւորի և անձայնի հի առջեւ. Onze, on-  
zième, oui, ouate բառից առջեւ յօդը չի կրճատ-  
ուիր. le onze, le onzième, le oui, que oui — je  
soutiens que oui — (բայց կրնայ ըսուիլ je crois qu'—  
oui), de la ouate (աղնիւ բամբակ). — գրահաշուոյ  
մէջ je dis que a, que i, que o. — գարձեալ՝ de un  
à... (մէկէն մինչեւ...):

En songe, երազի մէջ, անորոշ ներգոյական: Երազ  
կ'ըսուի նաեւ rêver. — songe և rêver գործածական  
լինելու մէջ յաճախ անխտիր միմեանց տեղ կը գոր-  
ծածուին. voir en songe, voir en rêver. Բայց չը  
կայ բացարձակ հոմանիշ (synonyme). Այս երկու  
բառից տարբերութիւնն յայնժէ զի songer է գիշե-  
րային տեսիլ մը ուր առարկայք բանաւորութեան ե-  
րեւոյթ մ'ունին, ուր գաղափարք աւելի կապակցեալ  
են և որ կը թողու աւելի տեսական յոգաւորութիւն  
Interpréter les songes (երազները մեկնել), իսկ rê-  
ver տարտամ, շփոթ, անկցորդ ևւ մինչեւ իսկ ան-  
հետեւ երազ մ'է. Il a été toute la nuit dans de  
fâcheux rêves. (Բոլոր գիշերը ցաւաքին երազներու  
մէջ էր):

2. Je ne te nourris plus, n'չ եւս ալ կր'սնուցա-  
նեմ գեղ. Ne... plus, n'չ եւս, n'չ եւս ալ. — Պէտք  
է գիտնալ որ ne ժխտական մակբայն կը գրուի տէր  
բայիէն անմիջապէս յետոյ, իսկ գերանուն ինքիբնէր,  
եթէ կան, կը գրուին անկէ յետոյ. բացասական ա-  
ստութեան միւս մասը՝ pas, point, jamais, nulle-  
ment, aucunement, plus, guère, կը գրուի բայէն  
յետոյ, երբ բային ժամանակը պարզ է, իսկ երբ բա-  
ղադրեալ է՝ օժանդակին ու անցեալ ընդունելութեան  
մէջանգ. je ne le sais pas (Չեմ գիտեր զայն), il ne lit  
point (Ընաւ չկարդար), vous ne chantez jamais (Եր-  
բեք չէք երգեր), Ce vieil acteur ne joue plus (Այս  
ծեր դերասանը ա'լ չի խաղար), Je ne suis aucune-  
ment fâché (Ամենեւին չեմ սրգոյած), Je n'ai pas  
oublié ma promesse (Խոստումն չեմ մոռցած), Je  
n'ai guère amusé mes compagnons (Ընկերներս  
չատ չգրօցուցի). Ne... que (միայն) երկրորդ մասը  
(que) կը գրուի անց. ընդունելութեան յետոյ. Je  
ne vous ai vu qu'une fois (Միայն մէկ անգամ զնեզ  
տեսայ):

3. Fais tes habits toi-même, դու ինքն ինքն ֆա-  
նագործներդ. ես ինքն, դու ինքն, նա ինքն, մեք  
ինքնին, դուք ինքնին, նոքա ինքնին կամ ես իսկ, դու  
իսկ ևւ. կը բացատրուին գաղիերէնի մէջ. moi, toi,  
lui, elle, nous, vous, elles անձնական գերանունն-  
ներէն յետոյ՝ միութեան գծով միացեալ՝ դնելով մե-  
մե անորոշ ածականը. moi-même (ես ինքն, ես իսկ,  
ես անձամբ), toi-même, nous-mêmes ևւ. Soi-mê-  
me կը նշանակէ ինքն, ինքն իսկ:

4. Prends la truelle en main, Ա՛ն ծեփիչը ձեռ-  
քիդ (ի ձեռն). Prendre en main, ի ձեռն առնուլ.  
— Prends հրամ. եղանակ կգ. բ. դեմք. Գաղիերէնի  
մէջ բայից հրամայական եղանակը կը կաղմուի սահմ.  
ներկայէն, առնուով կգ. երկրորդ և յոգ. առաջին ու

երկրորդ դեմքերն ու ջնջելով դերանուն տէր բայինքնն. առաջին լծորդութեան բայից սահմ. ներկայ եզ. բ. դեմքին ծայրի 8ն ալ կը ջնջուի, որպէս նաև ուրիշ լծորդութեանէ ինչ ինչ անկանոն բայից՝ երբ վերջաւորութիւնն է es. ինչ ինչ անկանոն բայից ալ ստորագրաս. ներկայէն կ'առնուին հրամայականի երեք դեմքերն, եզ. բ. դեմքի 8ը նոյնպէս ջնջելով և յոգ. ա. և բ. դեմքերուն ions, iez վերջաւորութիւնն փոխելով ons, ezի: Այսպէս, Ա. լծորդ. սհմ. ներկայ. tu aimes, nous aimons, vous aimez, հրամ. aime (սիրէ), aimons (սիրենք), aimez (սիրեցէ՛ք) անկան. tu vas (կ'երթաս), va (գնա՛ւ).— Բ. լծորդ. սհմ. ներկ. tu finis, nous finissons, vous finissez. հրամ. finis (լնջո՛ւր), finissons (լնջնենք), finissez (լնջուցէ՛ք). անկ. սհմ ներկ. tu offres, tu couvres, tu ouvres, tu souffres հրամ. offre (ընծայէ), couvre (ծածկէ), ouvre (բաց), souffre (կրէ՛, տառապէ՛).— Գ. լծորդ. սհմ. ներկ. tu reçois, nous recevons, vous recevez. հրամ. reçois (ընդունէ՛), recevons (ընդունենք), recevez (ընդունեցէ՛ք). անկան. savoir ստոր. ներկ. que tu saches, que nous sachions, que vous sachiez. հրամ. sache (գիտցէ՛ր), sachons (գիտնանք), sachez (գիտցէ՛ք). vouloir, հրամ. veux voulons, voulez կամ veuillez— que tu veuilles ըստոր. ներկայէն — (ուզէ՛) և հանգիստութեամբ՝ veuillez (ուզենք), veuillez (ուզեցէ՛ք, հաճեցէ՛ք).— Դ. լծորդ. սահմ. ներկ. tu rends, nous rendons, vous rendez. հրամ. rends (ե՛տ տուր), rendons (ե՛տ տանք), rendez (ե՛տ տուէք). անկան. dire, սահմ. ներկ. tu dis, nous disons, vous dites, հրամ. dis (ըսէ), disons (ըսենք), dites (ըսէք). faire սահմ. ներկ. tu fais, nous faisons, vous faites, հրամ. fais (ըրէ՛), faisons (ընենք), faites (ըրէք) ևն. Դեռանունական (pronominal) բայերուն երկրորդ դեռանունը (te, nous, vous) որ խնդիր է, հրամայականի մէջ բայէն յետոյ կը դրուի միութեան գծով, և te կը փոխուի toiի. բայց երբ բայը բացասական է՝ դեռանուն խնդիրը կը մնայ բայէն յառաջ. սհմ. ներկ. tu te tais, nous nous taisons, vous vous taisez. հրամ. tais-toi, taisons-nous, taisez-vous, լռէ՛ ևն. հրամ. tais-toi ne te tais pas, ne nous taisons pas, ne vous taisez pas, մի՛ լռե, ևն.

5. (De tout le genre humain) Dont je traînais partout l'implacable anathème, Բոլոր մարդկային սեռէն) զորոյ անողոք նզովն քնդիս կը քանդէի ամենուրեք. Dont (որոյ, որոց, յորմէ, յորոց) երբ սեռական է եւ հետեւապէս յատկացուցիչ, յատկացեալ եղող բառը եթէ տէր բայի է՝ dont էն անմիջապէս վերջը կը դրուի, իսկ եթէ սեռի խնդիր՝ լրացուցիչ (յարարեւրական դերանունամբ) նախագրասութեան բայէն յետոյ, որպէս աստ ուր anathème սեռի խնդիրը, որ dontին յատկացեալն է, հետագած է անտի՝ դրուելով բայէն յետոյ. բայց կ'ըսենք voici la maison dont la situation me plaît tant (Ահա առաջիկային տունը որոյ դիրքն ինձ ա՛յնքան հաճոյ է): Դիտել պէտք է որ dont իբրեւ յատկացուցիչ ա՛յն ատեն միայն կը գործածուի՝ երբ յատկացեալն ուղղական կամ հայցական հօլով է, այսինքն աննախդիր. իսկ երբ ուրիշ հօլով է՝ յայնժամ dontի տեղ կը գործածուի

duquel, desquels, de laquelle, desqueles (անձանց և իրաց համար) ըստ սեռի և թուոյ յաւարեբերոյն և յատկացեալն կը դրուի իրենց ու յաւարեբերոյն մէջտեղ. Գրեմակ C'est un homme de la bonne foi duquel on ne peut douter. (Այս այնպիսի մարդ մ'է որոյ անկեղծութեան վրայ չէ կարելի տարակուսիլ). Le bois à l'entrée duquel il a été attaqué. (Անտառն յորոյ ի մուտս—որոյ մուտքին մէջ—յարձակեցան իրեն վրայ). Voilà madame la comtesse à la protection de laquelle ce jeune homme doit sa place. (Ահա՛ւազիկ տիկին կոմսուհին որոյ պաշտպանութեան կը պարտի այս երեւտասարդն իւր պաշտօնը):

6. J'ouvris les yeux, Այնքա քաջի Այնքա. գաղիբէնի մէջ չէ ըսուած սակայն mes yeux, վասն զի յայտնի է որ ես իմ աչքս բացի. այսպէս կ'ըսուի j'ai mal à la tête, aux dents, au pied. (Գլուխս, ախաւյներս, ոտքս կը ցաւի). այս պարագայիս մէջ յոգ կը դրուի փոխանակ ստացական անականի: Այսպէս ինքն իր վրայ կատարուած գործողութիւն մը ցուցնելու համար գաղիբէնի մէջ բաւը ընդհանրապէս կը դրուի դերանունական, և մարմնոյն մասը ցուցնող գոյականը յոգ կ'առնէ, ո՛չ ստաց. անական. je me suis cassé la jambe. (Սրունքս կտրեցի). Il s'est blessé à la main. (Ձեռքը վիրաւորուեցաւ). Se couper les ongles (եղունգները կտրել), se laver le visage (երեսը լուալ), se frotter les yeux (աչքեր շփել), se brûler la cervelle (ուղեղը այրել, ինքզինք սպաննել՝ գլխուն ատրճանակի հարուած մը պարպելով), se curer les dents, les oreilles (Ատամնակը կրկնով ակռայները, ականջակրկնով ականջները մաքրել) ևն:

Ouvrir (բանալ) անկանոն բայ. նախնական ժմնեք. ouvrir, ouvrant, ouvert, j'ouvre, j'ouvris.— ասոր պէս կը խոնարհուին offrir (մատուցանել), couvrir (ծածկել), souffrir (կրել, տառապիլ).— J'ouvris, անց. որոշեալ (passé défini). այս ժամանակը կը գործածուի միայն բոլորովին անցեալ ժամանակի մը մէջ կատարուած գործողութիւն մը ցուցնելու համար, հետեւապէս պատմական գերադանց ժամանակն է. իսկ անցեալ անորոշը (passé indéfini) կը գործածուի թէ երբ ժամանակն կատարելապէս անցած է եւ թէ երբ չէ. Օր. Je reçus cette nouvelle l'année dernière. (Անցեալ ամ ընդունեցայ այս լուրը), On ne craint point la mort quand on a bien vécu. (Մարդ մահուանէ չի վախնար երբ լաւ ապրած է). Je suis arrivé ce matin, et je repars ce soir. Այս առաւօտ հասայ եւ կը մեկնիմ այս երեկոյ):

7. D'autant si l'aube était réelle, Տարակուսելով թէ աղիթս այլն իրական էր. Si աստ կը յայտնէ տարակուս, անուղղակի հարցում (թէ, թէ արդեօք). այս իմաստով իրմէ ետեւ կ'ընայ առնուլ ապառնի եւ թէական. J'ignore s'il viendra (Չգիտեմ թէ պիտի գա՞յ). je lui demandai s'il voudrait consentir à mon projet. [իրեն հարցուցի թէ պիտի ուզէ՞ր հաւանիլ իմ խորհուրդին]:

8. De hardis compagnons, Աներկիւղ գործաւորներ.— Compagnon (ընկեր, գործակից) կը կոչուէր ըստ հին արհեստական ընկերութեանց [էսնաֆ, ju-rande] այն որ աշխատութեան ժամանակն անցու-

ցած ու գործաւոր եղած էր, բայց ո՛չ դեռ վարպետ, գործատէր, այլ կ'աշխատէր վարպետի, ձեռնարկուի մը քով:

9. Les champs étaient semés, Արսնայք սերմանում էին:— Semés անցեալ ընդունելութիւնը համաձայնած է les champs տէր բային հետ: Գաղերէնի մէջ ընդհանուր կանոն է որ être օժանդակ բայի հետ եղող անց. ընդունելութիւնը միշտ երեսն տէր բային հետ կը համաձայնին. Les animaux ne sont-ils pas organisés de la même manière que les hommes? [կենդանիք միեւնոյն կերպով գործարանաւորեալ չե՞ն ինչպէս մարդիկ].— Elle en est plus ornée que de sa beauté. [Այնու առաւել զարդարեալ է քան իւր գեղեցկութեամբ]:

10. Je connus mon bonheur et qu'au siècle où nous sommes etc. Ճանցայ [հասկցայ] իմ երջանկութիւնս եւ թէ աշխարհին մէջ յորում եմք են:— Աստ je connusին երկու սեռի խնդիրներէն մին գոյական մ'է [mon bonheur], իսկ միւսն նախադասութիւն մը [que nul ne peut se vanter etc]. այս ձեւ թէեւ ներքի է, մասնաւոր ժէ. գարու գաղղական մատենագրութեան մէջ յաճախ գործածական, բայց ընդհանուր կանոնն այն է որ բայի մը նման խնդիրներն ըլլան մի եւ նոյն տեսակ բառերէ, ամէնքն ալ գոյական, կամ աներեւոյթ, կամ նախադասութիւն: չ'ըսուիր J'aime la lecture et à étudier [կը սիրեմ ընթերցումն եւ ուսանիլ] այլ կամ j'aime la lecture et l'étude, կամ j'aime à lire et à étudier.— Siècle, դար, կը նշանակէ նաեւ աշխարհ, որպէս աստ. այս նշանակութեամբ իր ածականն է séculier (աշխարհական, աշխարհային, աշխարհասէր):

11. Se passer des hommes, Առանց մտրոց ըլլալ, անկարոտ ըլլալ մտրոց: Se passer deqch. առանց [բանի մը] ըլլալ, պէտք չունենալ անոր:

12. Je les ai tous aimés, Զանոնք ամենքն ալ սիրեցի:— Աստ եւս կը տեսնեմք անցեալ ընդունելութեան համաձայնութեան ընդհանուր պարագայներէն մին. aimés համաձայնած է les ին հետ, որ դրուած է hommes ին տեղ, ապա արական է եւ ըստ այնմ՝ aimés դրուած է տրական յոգնակի: Avoir օժանդակով կազմուած բաղադրեալ ժամանակաց անց. ընդունելութիւնը կը համաձայնի միշտ իրմէ յաւաք դրուած սեռի խնդրոյն հետ, ապա եւ անփոփոխ կը մնայ 1-երը սեռի խնդիրն յետոյ է, եւ 2-երը բնաւ սեռի խնդիր չկայ. j'ai écrit une lettre [նամակ մը գրեցի], écrite անհամաձայն. բայց la lettre que j'ai écrite, անցեալ ընդունելութիւնն համաձայնած է que ին [որ կը յարարէրէ la lettre] հետ. nous leur avons parlé [նոցա խօսեցանք] parlé անփոփոխ, զի չիք բնաւ սեռի խնդիր:

### 3. ՀԱՅՏԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

#### ԵՐԱՋ ՄԵ

Մշակն ըսաւ ինձ յերազի. «Դու սխալմաստ է՞ս հասցը:

Զքեզ ալ չե՛մ սընուցաներ, բրէ՛ հոլը ցանէ սերմը:»

Ոստայնանին ինձ ըսաւ. «Շինէ՛ ինքնին քո հանդերձներ:»

Եւ որմադիրն ալ, «Արի, ձե՛ռքդ առ ծեփիչն», ըսաւ ինձի:

Եւ միայնակ, լքեալ բոլոր ազգէն մարդկան, Ոյր անողոք նզովքն ինձ հետ կը տանէի ամենուրեք,

Երբ յերկնից պաղատագին կը հայցէի գութ մի յետին,

Առիժներ կը գտնէի ճամբուս վերայ կանգնած յոտին:

Բացի աչերս երկբայելով թէ ստոյգ էր արշալոյս:

Աներկիւղ գործաւորը կըսուէին յիւրեանց սանդուղս,

Կը տղձային ոստայնանկաց գործիք, արտերն էին ցանուած:

Երջանկութիւնս առի ի միտ եւ գիտացի թէ յաշխարհիս

Ոչ ոք պարծիլ կարող է թէ մարդոց կարօտ բնաւ չէ:

Եւ այն օրէն ի վեր ինձի մարդիկ ամէն են սիրելի:

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐՅԱՆ

## ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԸՆԹԱՅՔ

### ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ<sup>(1)</sup>

Հին մշակեալ լեզուներ յիշելով՝ Յոյնը եւ Լատինը բերինք ի մէջ, վասն զի հին մշակեալ լեզուաց մէջ այս երկուքն ունեցան վաղուց փառաւոր դպրութիւն, ծանօթ եւ մեծարոյ քաղաքակիրթ աշխարհի, եւ իբրեւ այսպիսի՝ մատուցած են մեծ նպաստ մեր լեզուին զարգացման եւ պայծառութեան: Եթէ Լատիններէնի համար չէ այնչափ լուսաւոր այս կէտը (թէպէտ ոչինչ ընդհատ յունարենէ՝ լատիններէնի եւս գծագրութիւն տեսնել հայերէնի վրայ չէ դժուարին), Յունարէնի համար շատ յայտնի է: Մեր պատմութեան ծանօթագոյն ժամանակին, այն է յետ մոի քրիստոնէութեան երրորդ, չորրորդ եւ հինգերորդ դարուց համար, գիտենք ստուգիւ թէ Յունարէնն էր մեր ազգին եկեղեցական լեզուն, եւ մեր, մանա-

<sup>(1)</sup> Տես քիւ 8.

ւանդ բարձրագոյն, կղերն էր Յունարենի քաջ հմուտ, այնու կը սնանէր և կեայր: « Զգարութիւն գիտութեանս մերոյ և զիմաստ բանաւոր ուսմանց յաշխարհին Հոռոմոց ուսեալեմ, և են իմ անդ ծանօթ քրաղում և ուսումնակիցք », ասէ Գիւտ ցՊերոզ (Փարս, ԿԴ): Մեծին Ներսիսի և Սահակայ համար կը կարգանք թէ ունէին դըպրոց և աշակերտներ յունարէն լեզուի (Բազ, Դ. Դ. Խոր. Գ. ԽԹ.) յորոց ոմանք կը կոչուէին մասնաւոր անուամբ, քաղմանիչ, և այս՝ ոչ միայն յետ գիւտի Մեսրոպեան նշանադրաց (Կոր. էջ 20) այլ եւ յառաջ քան զգիւտն (Խոր. Գ. ԽԷ.): Եթէ կային թարգմանիչք նախ քան զգիւտ Մեսրոպեան նշանադրաց, ապա կար գիր. բայց եթէ հարկ է ասել թէ բերանացի կը թարգմանէին ժողովրդեան Յունարենէ ի Հայ, եւ այս էր առանձինն արուեստ: Հաւանական էր սակայն առաջինն, այսինքն թէ կար ազգ ինչ գրոյ, թէպէտ անկատար յոյժ եւ դժուարին, սակաւուց միայն ծանօթ: Զայսմանէ յետոյ: Զիարդ և իցէ, Յունարէնի հմտութիւնն չէր կրնար մնալ առանց մեծ աղբեցութեան ազգային լեզուին վրայ: Այսպէս ծաղկեցաւ լեզուն մինչեւ հարկ եղաւ ստեղծել առանձինն հայերէն գիր և դպրութիւն, կամ, եթէ կար, առնել դիւրամատոյց և դիւրընկալ, և սկսել կանոնաւոր թարգմանութեան Յունարենէ: Մեր դպրութեան մնացորդներուն ընտրելագոյն մասն, հանդերձ հին և նոր կտակարաններով՝ Յունարէնէ թարգմանութեամբ տրուած է մեզ ձեռամբ մեր քրիստոնէական դպրութեան երկու դիւցազանց Սահակայ եւ Մեսրոպայ և աշակերտաց նոցա: Եզնիկ գրեթէ յոյն հայր է. իբրեւ այլ ոմն Ոսկեբերան կամ Բարսեղ կը գրէ յոյն քրիստոնէական դպրութեան ճաշակաւ և արուեստիւ ընտիր հայերէն: Այս է դասական հայերէնի ոչ թէ սաղմնային կամ լինելութեան, այլ աճման եւ կատարելութեան ժամանակի հուժկու երևոյթը, թէպէտ, ինչպէս ակնարկեցինք, գրեթէ միայն քրիստոնէական նկարագրով:

Բայց հայ դպրութիւնն ունեցած է նաեւ հեթանոսական ժամանակ որ, նոյնպէս յունական հնագոյն աղբեցութեամբ, յառաջ քան զդուստր իւր քրիստոնէականն, և յետոյ ի միասին ընդ նմա, տեւեց, իբրեւ

հայ դրուիդեան քրմական գաղտնիք, գըլխաւորապէս գողթան լուռ բայց զուարթ (Խոր. Ա. Լ.) անտառներուն մէջ, մինչեւ նախանձոտ քրիստոնէութեան զօրութիւնն հալածեց զնա. իւր հին, թերեւս դարաւոր ապաստանարանէն (Կոր. էջ 7. Խոր. Գ. ԽԷ.): Գողթան երգերն, որոց, եղունկ, դոյզն հատակոտորք միայն հասած են մեզ, առաւել հին քան մեր թարգմանչաց առատագոյն մնացորդները թէպէտ եւ նոյն ոգւով, են անտարակոյս ծնունդ դարձեալ յունական աղբեցութեան, որոյ պատմութիւնն և ժամանակն ցարդ անծանօթ, այն ինչ կը սկսի մեղ ծանօթանալ գէթ ընդ աղօտ:

Հելլենական աղբեցութեան մտին եւ արդեան վրայ յԱրեւելս խօսուած է մեր քննական պատմութեան էջ 78-80, ուր յետ մանր յիշելոյ Պարսկական մեծագոր պետութեան ներքին վիճակն՝ ըսած ենք ևլն. «Այսպիսի տէրութեան մը վրայ դնաց Աղեքսանդր 35,000 զօրօք: Աւելորդ է երկար խօսիլ զարագ աշխարհակալութեան Աղեքսանդրի, որ 334ին նախ քան զՔր. անցաւ Հելլեսպոնտոս, և 334ին արդէն տէր էր ծանօթ աշխարհի մեծ մասին, այն է յԱրիական ծովէ մինչեւ ի ծովն Հնդկաց, և ի Սկիւթացոց մինչև յԵթովպիա: Աղեքսանդրի աշխարհակալութեան նիւթական մեծութեան վրայ այսչափ, բայց այն աշխարհակալութիւնն ունի նաեւ բարոյական կողմ մը զորմէ երկայնագոյն խօսիլ հարկ է, որպէս զի գիտնամք թէ որպիսի քաղաքակրթութեան հետ կը մշտնենք ի հաղորդութիւն: Աղեքսանդրի աշխարհակալութեան բարոյական մեծութիւնը կը կայանայ յայնմ, որ այս աշխարհակալութիւնն, ընդհանրապէս խօսելով, փոխեց Ասիոյ կեանքը: Փոխանակ ասիական զեղծ դանդաղութեան մտաւ յունական պինդ ժրութիւն, գիտնական եւ առևտրական: Աղեքսանդրի աշխարհակալութեան ժամանակի, պատճառի, ճշմարտութեան, արդարութեան, գեղեցկութեան: Ի հարկէ պէտք է որ այն որ անհուն է կամ անվախճան՝ լինի և ինքնակաց անկախ, կամ որ նոյն է՝ բացարձակ, ոչ պայմանաւոր, եթէ ոչ չլինէր անվախճան՝ թէ լինելոյն լինէր պայման ինչ կամ թէութիւն. պէտք է որ լինի և անսահման ըստ տեղւոյ և ժամանակի:

Թիւնն արար զոր ինչ առնէ քաղաքակիրթ ազգ մը ետ մնացած երկրի մը մէջ, ինչպէս առ մեօք Անգղիա ի Հնդկիս, և Գաղղիա յԱլճէրի: Ըստ բանից մատենագրաց որ Աղեքսանդրի պատմութիւնը գրեցին, այս աշխարհակալին մեծագոյն նպատակն էր հաստատել յԱսիա, երկրագնդիս այն գեղեցիկ բայց դժբաղդ մասին մէջ, ընկերական եւ քաղաքական կազմութիւն մը բոլորովին նոր, այսինքն՝ փոխանակ այն բունի և նիւթական կեղծ միութեան քան զոր լաւագոյն զմտաւ ածել չկրցան հին աշխարհակալք Ասիոյ, հաստատել ճշմարիտ բարոյական միութիւն յունական դաստիարակութեամբ և դիւրացունելով ընդհանուր հազորդակցութեան և վաճառականութեան միջոցները: Անհաւատալի չէ այսպիսի գաղափարներ ունենալ աշխարհակալի մը որ առ ոտս Արիստոտելի կըրթուած էր: Բայց թէ Աղեքսանդր ունէ՛ր արդարեւ վերոյիշեալ նպատակը չունիմք առ այս այլ պատմական երաշխաւորութիւն բաց ի վիպութենէն հեռաւոր պատմագրի մը, Դիոդորոսի Սիկեդացւոյ, որ կը պատմէ թէ Աղեքսանդր ի գրի հարած էր այն նպատակը մանր մասամբ, և թէ այն գիրը գտնուեցաւ Աղեքսանդրի առանձին թուղթերուն մէջ: Բայց Աղեքսանդր ունէ՛ր թէ չունէր այնպիսի նպատակ՝ չէ փոյթ, արդեամբ այնպէս եղաւ անդէն առ առաջին յաջորդօք նորա:

Ա. Մ. ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ

(Շարունակելի)

—•••••—

## Փ Ի Լ Ի Ս Ո Փ Ա Յ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

—

ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆ (1)

(Պէրպլեբեան վարժարանի մէջ աւանդեալ դասուց ամփոփումն):

Դ Ա Ս Դ.

ԲԱՆ (Raison) (Շար.)

20. Բանական տեսիլ կամ առաջին ծանօթութիւնք:— Սոքա են անհունին, կատարեալին, բացարձակին, հաւկաւորին, անսահմանութեան, յաւիտեականութեան, առաջին

(1) Տես քիւ 8.

պատճառին, և գերագոյն բարոյն, գեղեցիկն և նշմարեալ գաղափարք, որովք ամենեքեւմբ կ'ըմբռնէ մարդ իսկաբուն էութիւնն, զոր և կ'անուանէ Աստուած: Ինչ որ փորձը կը ներկայացնէ իրեն՝ հունաւոր, անկատար, յարաբերական, դիպուածոյ և սահմանաւոր է. երեւակայութիւնը կրնայ ըստուարացնել, աճեցնել, տարածել իրերը, որք վախճան և անկատարութիւն ունին, որք յայլոց իրաց կախում ունին, որք կրնային չլինել և ժամանակի ու միջոցի մէջ սահմանափակ են, կրնայ կարելի քանակութիւններն իրարու վրայ դիզել, կրնայ քան զազնիւսն ազնուագոյն իրեր յղանալ և ընդլայնել միջոցը, և յառաջ ու յետոյ քան ըզժամանակսն ենթադրել այլ ժամանակներ, միտքը չի կրնար գոհանալ ու չի կրնար կանգ առնուլ՝ եթէ ոչ անհունին, կատարեալին, բացարձակին, անսահմանին ու յաւիտեականին մէջ որ, անսկիզբն և անվերջ ու անբաւ ու աննիւազ եւ հարկաւոր, յինքեան պարուրէ զամենայն կարելիս քանակութեամբ, յատկութեամբ, յարաբերութեամբ, տարածութեամբ, տեղութեամբ, և յոչ լինել այլոց՝ ինքն կայ եւ մնայ: Նոյնպէս և ի զուր մարդկային միտքը կ'երկաւորածքէ ի վեր անդր պատճառաց չլիայն և կը խնդրէ շարունակ պատճառաց պատճառները, միշտ տեղի կը մնայ հարցնելու թէ եւ այս յու՞մէ՞ կամ յի՞մէ՞ սակայն այդ միտքն՝ թողլով երկարածքել յանորոյս երկրորդական պատճառաց թելը՝ կանգ կ'առնու առաջին պատճառի մը յղացման մէջ, յորմէ եղած է ամենայն և ինքն ոչ յու՞մքէ կամ յի՞մքէ, որպէս և ճշմարտութեան, գեղեցկութեան և բարութեան հետամտութեանը մէջ կը յղանայ բացարձակ ճշմարիտն, գեղեցիկն ու բարին, և այս ամենայն ստորագելիքը դարձեալ կը միաւորէ յանձին այն բացարձակ, անսկիզբն, անվերջ, անժամանակ, անվայրափակ ու կատարեալ էութեան զոր գտած էր իւր այլ յարաբերական գաղափարացն ի ծագ և ի սկիզբն: Այս ամենայն ստորագելիքը զիրար կ'ենթադրեն, մի միակ էութեան միայն կրնան պատկանիլ, տարբեր ուղղութեամբք կը յանգին ի մի և ի նոյն կէտ, անհունին կամ բացարձակին հոմանիշներն են ասացեալ վերաբերմամբ մեր գաղափարաց զանազան կարգերուն, քանակութեան, որպիսութեան, միջոցի,

նակի, ապա թէ ոչ այլ ինչ կը լինէր արտաքոյ եւ յետոյ ու յառաջ քան զինքն, և ինքն կը լինէր վերջացեալ կամ հունաւոր ու յարաբերական: Այսպէս և հարկ է զինա լինի պատճառ ամենայնի և ինքն ոչ արդիւնք մէկու մը կամ բանի մը, և ինքն լինի ճշմարտութեան առաջին եւ վերջին յեցակէտը, ինքն եւ կենդանի իրացեալ տեսլականն անծայր բարութեան ու անպայման գեղոյ: Ահա՛ այսպէս մարդկային բանն է նաեւ զԱստուած ըմբռնելու կարողութիւնն: Ըստած է թէ այս դաղափարք մարդկա ին մտաց ընդածին ու նախնական դաղափարք չեն, այլ ժխտական դաղափարք, յղացեալք առթիւ յարաբերական՝ դիպուածոյ և վերջացեալ իրաց. այսպէս՝ ամէն ինչ յարաբերական է, եւ բացարձակն անոր ժխտականն, ամէն ինչ դիպուածոյ և հարկաւորն անոր ժխտականն, ամէն ինչ հունաւոր և անհունն՝ անոր ժխտականն: Բայց, ընդհակառակն, առանց բացարձակին յարաբերականն կը լինէր անիմանալի. Հերպերդ Սթենսէր կ'ըսէ Առաջին Սկզբանց մէջ, «Այն ամենայն իմաստասիրութիւնք որովք կ'ապացուցանեն ծանօթութեան յարաբերականութիւնն՝ որոշապէս կ'ենթադրեն յարաբերականէն անդին բանի մը դրապէս գոյութիւն ունենալը:» Եւ Հանրի Ժօլի կ'ըսէ. «Ի՞նչ կ'ընեմք մեր բոլոր դատմանց մէջ, եթէ ոչ կը փորձեմք չափել մեր բացարձակի մը յղացմամբն զայն ամենայն զոր յարաբերական կ'անուանեմք ի մեզ և մեր չուրջն:» Եւ կը յաւելու. «Այնու զի ունիմք տեսիլն մի բացարձակ երջանկութեան՝ աստիճաններ կը գտնեմք մեր վայելած յարաբերական երջանկութեան մէջ. այնու զի ունիմք տեսիլն մի բացարձակ ճշմարտութեան՝ ճշմարտանբմանութեան աստիճաններ կը գտնեմք մարդոյ կարծեաց մէջ:» Իսովէսօն ալ կ'ըսէ. «Աւարտեալ գործն է որ կը մեկնէ անաւարտն, լին ու կատարեալն է որ կը մեկնեն թերին ու անկատարն:»

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

(Շարունակելի)

## ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԲԱՂԱԲԱԿՐԹՈՒԹԵԱՆ<sup>(1)</sup>

### ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ

Պատմութիւնը, ի հնումն, անցեալ ժամանակաց դիպաց նկարագրութիւնն էր. ազգ մի այլ ազգի հետ կը պատերազմէր, և պատմագիր մի կամ դիւցազներգակ մի կը գրէր կամ կ'երգէր այն պատերազմները. իսկ թէ ազգք որպիսի՛ շրջաններէ անցած էին, թէ ի՛նչ ընկերական, բարոյական և տնտեսական փոփոխութիւնք կատարուած էին այդ ազգաց մէջ, պատմագիրն այդ մասին անփոյթ էր ամենեւին: Ժ՛հ. դարու քննական իմաստասիրութիւնը սկսաւ հետազօտել ազգաց մեծութեան և անկման պատճառները. իսկ ժամանակակից դրական իմաստասիրութիւնը մարդկութիւնն իբր մարմին մի համարելով՝ այդ մարմնոյն կրած փոփոխութեանց կամ բարեշրջութեանց (évolution) օրէնքները հաստատեց:

Քաղաքակրթութիւն. — Քաղաքակրթութիւն (civilisation), զոր ոմանք լուսաւորութիւն կը թարգմանեն, առ մեզ ընդարձակ իմաստ մի ունի: Կը նշանակէ մարդկութեան քաղաքական, ընկերական, մտաւորական եւ բարոյական շարժումն, աշխարհեանց սահմանադրութիւնները, ժողովրդեան զանազան հանգամանքները, նիւթական միջոցները, մտաց և սրտի մշակութիւնը: Քաղաքակրթութեան ներհակ բառն է քաղաքակրթութիւն (barbarie), այն վիճակն՝ որ անգիտակ է բնածիր ակորժակի և գերի՝ միւսնոյն բնազդման:

Ընկերութիւն. — Ընկերութիւնն է՝ որպէս կ'ըսէ Շառլ Ծըֆօտօն, ժողով միմարդկան որ միացած է բնութեամբ կամ օրէնքով. կամ «նոյն ազերսն զոր միացեալ մարդիկ բնապէս ունին առ իրեարս»: Մարդ ընկերական ծնած է, այսինքն իւր նմանեաց հետ տալքելու, միանալու և ընկերակցելու համար:

Մարդս՝ ըստ իմաստասիրաց՝ ընկերային էակ է, բայց ոչ լոկ ընկերային որպէս անասունք, այլ գերազանցապէս էակ, զոր Արիստոտէլ կը կոչէ «զո՛ոն բոլիթիքոն»:

Ի հին ժամանակս, որպէս յայժմուս, պատ-

(1). Ներկայ աշխատասիրութեան մէջ մեծաւ մասամբ պիտի հետեւիմ Սիւեպոսի և Տիւգիւտեյի:

մութիւնը մեզ կը ցուցնէ թէ նախաւոր մարդիկ կը միանային իրենց ոյժը կեդրոնացնելու « կենաց պայքարին համար » և իրենց առօրեայ պարէնը հայթայթելու համար կ'որսային : Ըստ Ռուսոյի և Բասգալի, սեփականութեան գաղափարն, սա իմս է, եղած է հիմն քաղաքական ընկերութեան և սա որպիսի՝ նախնիներու, սփիւններու, աղէտներու և սարսափի պատճառ եղած է : Ընկերութիւնն այլապէս չը ջաններէ անցած է :

**ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԲԱՐԵՇՐՋՈՒԹԻՒՆՆԵՐ (évolutions sociales).** — Երբ կեանքն հնարաւոր կը լինի երկրագնդիս վերայ, յայնժամ բոյսը և անասունը կ'երեւին : Հոսակ ապա՝ մարդն, որ կենդանական սանդուխտն վերջին աստիճանին վերայ կ'երևի : Ըստ իմաստասիրական վարդապետութեան՝ հիւլէք այլ եւ այլ բաղկացութեամբ գամ քան զգամ հանքային բուսային և կենդանական թագաւորութիւնները յառաջ բերած են . այս վարդապետութիւնը բարեշրջութեան վարդապետութիւն կը կոչուի :

Բարեշրջութեան վարդապետութիւնը պարզ, համասեռ և շփոթ վիճակէ մի ի բազմայօղ, տարասեռ և որոշ վիճակ անցումն է . բարեշրջութիւնը մանաւանդ ի կենդանիս յայտ յանդիման կ'երևի : Կենդանիք, որպէս յայտ է, գործարանաւոր է՝ ակիք են, և մարդս կենդանեաց դասու Գերազնորմարանաւորն (Supérorganique) է, զի իւր գործարանն առաւել կատարելագործեալ է, և սոյն գործարանաց պաշտօնը կենաց պայքարին մէջ կը բազմապատկին . մարդս այդ պայքարը պէտք է որ մղէ ապրելու և զարգանալու համար :

Ընկերային բարեշրջութիւնը ըսելով կիմանամք, նախ, ստեղծեալ մարմնոյ մի կըցեալ կամ մարմնակցեալ (intégré) զանգուածոց աճումը . երկրորդ, սոյն զանգուածոց և կազմեալ մարմնոց ստորաբաժանումներն յայլ և այլ տեսակս և գործողութեանց աճումն . երրորդ, բաղկացութեան աճումն զանգուածոց և անհատից միջև :

Ամէն իր կրկին զօրութեամբ կ'աճի . ներքին զօրութեամբ — իրեն յատուկ — և արտաքին այլ և այլ զօրութեամբ, որոց աղբեցութեան ներքեւ է ընկերային մարմինն . այս կրկին զօրութեանց ներգործութեան ներքեւ ընկերային մարմինը կ'աճի և կը

զարգանայ, ուստի այդ զօրութիւնք են սատարք (facteur) մարմնոյ զարգացման և բարեշրջութեան :

Ընկերային բարեշրջութեան ներքին սատարք են մարմնական նկարագիրն, որ ընկերային զարգացումն և կազմուածքը կ'որոշէ . յուզումնական (émotionnel) նկարագիրն որ կը նպաստէ կամ կը մնասէ և կամ կը բարեփոխէ ընկերային շարժումները, և իմաստասիրական ձգտումները որք ընկերական յառաջդիմութեան կամ անշարժութեան մասնակից են :

Արտաքին սատարք են կլիմայ — ցուրտ, տաք, չոր, խոնավ, հաստատուն, փոփոխական և բարեխառն —, հողին մակերեւոյթն, առաւել կամ նուազ արգաւանդ, հողին կերպարանութիւնն (configuration), երկրի մի առաւել կամ նուազ բուսական արտադրութիւնք, և երկրի մի կենդանիք, որք կրնան առաւել կամ նուազ լինել, ըստ քանակին և որակին անհատից :

Են նաև ածանցեալ սատարք, այսինքն ընկերային գործողութեան միջավայրին կըրած բարեփոխումն . վատառողջ կլիմայն կը բարեփոխի ճահիճներու ցամաքեցումով և արօրադրութեամբ, անտառաց հատմամբ, (որով խոնաւութիւն յառաջ կուգայ), ընկերութեանց փոխադարձ ներգործութիւնը կամ հակազդեցութիւնը (réaction), նիւթական գործիքներ՝ նախաւոր մարդոյն կայծքարէ անոպայ գործիքէն մինչև արդի ինքնաշարժ բազմայօղ մեքենայն, լեզուն, գիրը և այլն :

ԴԱԻԹ Յ. ԽԱԶԿԵԱՆ

(Շարունակելի)

## ՊԵՏՄԵՎԵՆ ՄԵՆՎԵԼԵՐԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐ<sup>(1)</sup>

Կրթական խնդրոց վրայ

Գլխաւոր Մանկավարժից, Փիլիսոփայից եւ Բարոյաբանաց կարծիքներ :

2. Մինչեւ ո՞ր կը տարածուի դաստիարակութեան զօրութիւնը :

Ամէն ինչ առաջին սերմերէն կախումն ունի . եթէ լաւ սերմանուեցան, կարելի է ակնկալել որ օր մ'ընտիր պտուղներ բերեն, թէ՛ տնկոց մասին ըլլայ խնդիրը, թէ՛ վայրենի կամ ընտանեցած կենդանեաց, թէ՛ մարդոց : — Մարդն, իրաւ է, ի բնէ մեղ-

(<sup>1</sup>) Տես քիւ 6.

մարարոյ է. բայց եթէ բնական ազնիւ ճրից միացնէ ընտիր դաստիարակութիւնմը, կենդանեաց ամենէն հեղահամբոյրն է, ամենէն մերձաւորն աստուածութեան. մինչդեռ, եթէ մի միայն պակասաւոր կամ յոռի դաստիարակութիւն մ'ընդունած է, կը լինի յայնժամ վայրենադոյնն այն կենդանեաց զոր կը ծնուցանէ երկիր: Ահա՛ վասն այսորիկ օրէնսդրին խնամոց առաջինն ու լրջագոյնն պարտի լինել մանկանց կրթութիւնը:

(ՊԱՍՏՆ, Օրէնք).

Կը կարծեմ թէ կարող եմ ապահովապէս ըսել թէ հարիւր անձանց մէջ իննսունն իրենց ստացած դաստիարակութեամբն են ինչ որ են, բարի կամ չար, օգտակար կամ ֆեայակար ընկերութեան: Ադէլէ՛ յառաջ կուգայ մեծագոյն տարբերութիւնը մարդոց մէջ:

(ԼՈՔ, Մսածուքիւնք ի վերայ դաստիարակութեան).

Մտքերու մէջ տարբերութիւնն արդիւնքն է դաստիարակութեան:

Դաստիարակութիւնը կ'ընէ դմեզ ինչ որ եմք:

Մարդն յիրաւի իւր դաստիարակութեան արտադրութիւնն է:

Դաստիարակութիւնն ամենայնի կարող է:

(ՀԵԼԵՆՏԻՈՍ, Ջմաց, զմարդոյն եւ զդաստիարակութեան).

Դաստիարակութիւնը պարտի ապահովապէս եւ անվիշպ եղանակաւ եւ ըստ որոշ կանոնաց, աշակերտներ իրական կենաց համար պատրաստել:

(Ֆիթի, ճառ առ գեմանակաւ ազգն).

Ես համոզուած եմ թէ հարկաւոր է (ի ձեռն դաստիարակութեան) կատարեալ վերածնութիւն մը յառաջ բերել եւ, եթէ մարթ է այսպէս ասել, ստեղծել մի նոր ժողովուրդ:

(Մ. ԼԸ ԲԵԼԻԿԷ, Ծրագիր ազգ. դաստիարակութեան):

Բնաւորութիւն եւ միտք միշտ փոփոխման մէջ են, ահա՛ այսու միշտ կարելի է դաստիարակութիւն. եւ ո՛չ միայն կարելի է, այլ եւ կայ ու կը լինի միշտ. կայ դաստիարակութիւն մ'որ անդուլ գործունէութեան մէջ է. միակ տարակուսական խընդիրն այն է թէ կրնամք ուղղութիւն տալ անոր:

Եւ ըստ որում ամէն ժամանակի մէջ պատահական դաստիարակութիւն մը կայ, ահա՛ այս պատճառաւ պէտք է նորա ազդե-

ցութիւնքն հակակշռել կանխամտածեալ դաստիարակութեամբ մը:

(ՏԻԿ. ՆԷՔԷՐ ՏԸ ՍՕՍԻՐ, Յառաջադէմ դաստիարակութիւն):

Ինձ կը թուի թէ ուսուցման ազդեցութեան աստիճանին վրայ մարդիկ քիչ մը ինքզինքնին կը խաբեն. նա շատ բանի կարող է, բայց ո՛չ ամէն բանի: Անշուշտ, եթէ մարդ ազատ ըլլար առանձին կղզիացեալ աշխարհ մ'ստեղծելու ուր տղան ամէն կողմանէ միւսնոյն մըլմն ընդունէր, եւ, երբ դուրս կ'ելնէ այդ փոքր աշխարհէն մեծին մէջ մտնելու համար, անդ չգտնէր բան մ'որ չհաստատէր այդ առաջին մըլմն, շատ զօրաւոր սկզբնատիպ ոգի մ'ունենալու էր որպէս զի կարենար դիմադրել այդ յարատեւ տպաւորման ներգործութեան եւ ինքն իրմէ մի այլ աշխարհ ըստեղծէր. բայց գործը այսպէս չէ. հանրային ուսուցում կամ կրթութիւն ըսելով միայն աշակերտաց իրենց ուսուցիչներէն սովորիլը չեմք հասկնար, այլ եւ աշակերտաց իրարմէ սովորիլը, իրերավարժական ուսումը. քիչ շատ բաց դպրոց մը համառօտեալ մանրանկար աշխարհ մ'է. վարժապետաց հզօրագոյնը աշխարհն է:

Կը չափազանցեն նաեւ երբ կը կարծեն թէ, եթէ մարդ իր ձեռքին մէջ ունենայ դաստիարակութիւնը, հոգիներու բացարձակ տէրը կը դառնայ եւ ժողովուրդի մ'իւր ուղած ձեւը կարող կը լինի տալ: Դաստիարակութիւնն անտարակոյս շատ բան կարող է ընել, բայց բնութեան եւ ժամանակին դէմ չէ կարող բան մ'ընել...: Մի միակ դաստիարակութիւն չկայ, այլ մէկէ աւելի, որք միմեանց կը յաջորդեն եւ գիրար կը շարունակեն. կեանքը կը գտնէ իւր ամբան այն դրութեանց մէջէն որք զայն ճանաչարժացնել կը նկատին: Աստի կը հետեւի թէ միակ հաստատուն դաստիարակութիւնն այն է որ կը գոհանայ պատանեաց ինչ ինչ անդրդուելի սկզբունքներ տալով եւ կը Զանայ ուղղախոհ եւ յառաջդիմութեան ընդունակ բաց մտքեր կազմել:

(ՊԵՌՍՈ, Ուսումնասիրութիւնք եւ մտածութիւն):

ԲՕԼ ՌՈՒՍԼՕՑԻ համանուն գրէն Բաղեց: Ռ. Յ. Պ.

Արսոնսէր Ա. ՍԱՔԱՅԵԱՆ

Տնօրէն—Խմբագիր

ՄԻՋՐԱՆ ԱՍՔԱՆԱՋ

Տպագր. ՆՄԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Էսկի Ձապքիէ հասէսի, 61.